

על ה"בשורה המרה" מערך מודיעי

הנפגעים של צה"ל

אורית: לקראת יום הזיכרון לחללי צה"ל, רציתי ללמוד על ההתמודדות עם אובדן חיי אדם בעולם הצבאי. איך מבשרים למשפחות את הבשורה המרה שברגע אחד מרסקת את עולמם ומשנה אותם לעד? מי הם האנשים המיוחדים שנושאים בתפקיד הזה? כיצד מכינים אותם? למה צריך לשים לב ברגע גורלי כזה? מהי מערכת התמיכה הרגשית במבשרי הבשורה והאם אפשר לצפות את תגובת המשפחה ולהתכונן אליה מראש?

על העולם של מחלקת נפגעים בצה"ל שוחחתי עם אלוף משנה במילואים, **דפנה הררי**. דפנה בת 57, נשואה פלוס 3 וסבתא. מאחוריה שירות בן 28 שנים בצה"ל. בתפקידה האחרון שירתה כראש מחלקת נפגעים. עם שחרורה כיהנה כמנכ"לית עמותת אתגרים ובשנים האחרונות היא מרצה ומרכזת הכשרות בבית הספר המרכזי להכשרת עובדי רווחה וגם מנחה ומלווה קבוצות בעמותת "מסע שחרור".

אתם מאזינים לפודקאסט "**סוף הדרך**", אני **אורית מסמי** ואני יועצת לתכנון פרידה מהחיים, מלווה משפחות ברגעים הקשים של פרידה מאדם אהוב ומסייעת לבני המשפחה להתמודד עם הקשיים של אחרי פטירת יקירם.

בפרקים הבאים אתן לכם הצצה לעולם המרתק של הקבורה היהודית בישראל ובעולם. ביחד נגלה עולם מופלא המכיל מסורת, חדשנות, יצירתיות, אדריכלות והיסטוריה. נפריך דעות קדומות, סטיגמות ואגדות אורבניות וניחשף לרגישות של האנשים שזהו תחום העיסוק שלהם. בין השאר, תוכלו להאזין גם לשיחות העוסקות בנושאים הכואבים שאנחנו בדרך כלל מעדיפים לא לחשוב עליהם ולא לדבר עליהם. לפעמים בגלל הפחד הבסיסי שטבוע ברובנו שהוא הפחד מהמות.

תוכלו להמשיך לעקוב אחריי בדף הפייסבוק – **אורית מסמי** ובאתר האינטרנט – **מוצאים מנוח**.

האזנה נעימה.

< ♪ מוזיקה ♪ >

אורית: שלום דפנה, מה שלומך?

דפנה: שלום, טוב תודה. שלומך?

אורית: מצוין, כיף להיפגש אחרי כל כך הרבה שנים.

דפנה: שלא נפגשנו.

אורית: כן. את יודעת, השאלה הראשונה שאני שואלת אנשים שאני משוחחת איתם בדרך כלל היא איך הם הגיעו לתפקיד הזה? אני שואלת כי בדרך כלל אני

מראיית אנשים שעוסקים בתפקידים שהם מאוד מאתגרים רגשית. לא מסוג המקצועות שחולמים עליהם כילדים. קראתי באיזשהו מקום שאת ממש רצית את התפקיד ונלחמת עליו. את יכולה להסביר מה הניע אותך?

דפנה: כן, לגמרי. המניע היה אחרי שהייתי מפקדת משלחת לפולין כשהייתי מפקדת בה"ד 12. נסעתי למשלחת כשביחד איתי יצאו חמש משפחות שכולות. בהגעה לאדמת פולין שרוויה בדם יהודי, תוך כדי ההליכה ברגליים בוטחות בנעלי צבא ובמדים, הייתה לי איזושהי תחושה שאני נוגעת במוות בממדים ובמישורים שמעולם לא נגעתי בהם וגמלה בליבי החלטה כשאני חוזרת, אני מוסיפה לזה גם את הממשק שהיה לי עם המשפחות השכולות ואת השיח שהיה, כל הדרכים הארוכות באוטובוסים. כשאני חוזרת, אני נפגשת עם הרמטכ"ל ואני אומרת לו, מסתכלת לו בלבן של העיניים ואני אומרת לו, "אני רוצה להיות ראש מחלקת נפגעים של צה"ל".

עכשיו צריך להבין שבדרך כלל, ראש מחלקת נפגעים של צה"ל זה לא תפקיד שהוא כל כך נכסף וכדי לקבל אותו מוכנים לעשות את קפיצת המדרגה מסגן אלוף לאלוף משנה ואני כבר הייתי אלופת משנה. אז זה היה מאוד לא שכיח שמישהו שכבר יש לו על הכתפיים את האלוף משנה מבקש לעשות את התפקיד והשיח הזה כמובן הוליד את התפקיד.

אני חייבת לומר שאלתרמן אמר על אשתו שיש יפות ממנה, אבל אין יפות כמותה. אותו דבר אפשר להגיד על התפקיד הזה. יש תפקידים יפים ממנו אבל זה היה תפקיד חיי.

אורית: מדהים, מדהים. באותה כתבה אמרת גם שהרגשת צורך להיות בשליטה, להסתכל למוות בעיניים. אז בסוף כשהצלחת לקבל את התפקיד, זה באמת היה כמו שחשבת שזה יהיה?

דפנה: תראי, אני חושבת שאחד הדברים שהבנתי...באותה תקופה היו לי חברות שלוש במספר שנפטרו אחת בהפרש של חצי שנה מהשנייה. הייתה לי איזושהי תחושה שאם אני אקח את מושכות השליטה בידיי אז ההתמודדות עם המוות תהיה קלה יותר. אני חושבת שהבנתי שאני נכנסת לעולם שהוא בעצם מלאכת אי הוודאות, אבל אני יכולה לבחור כמו שעליסה בארץ הפלאות כשהיא נפלה לבור היא החליטה שהיא בוחרת בפלאות ולא בבלהות. שאני יכולה בדרך של הפלאות להיות זו שמאירה את החשכה של המשפחות השכולות במציאות החדשה שנכפתה עליהן. זה נתן לי קצת הרגשה של שליטה אבל בעיקר הרגשה שאני עושה את הייאוש למי שנמצא מסביבי קצת יותר נוח, אני ואנשיי.

אורית: התפקיד שלך היה בסביבות שנת 2006.

דפנה: כן.

אורית: ספרי לי קצת רקע מה בעצם הייתה התקופה.

דפנה: התקופה הייתה תקופת מלחמת לבנון השנייה. ככה אפיזודה שחרוטה לי מאוד בזיכרונות זה שאני ביחד עם מי שהייתה ראש ענף איתור נעדרים

יושבות אצל אולמרט שהיה ראש הממשלה ביחד עם ההורים של גלעד שליט ממש שבועיים אחרי החטיפה. כשבאבחה אחת פותח את הדלת בתחושה של מתח יועצו הצבאי של ראש הממשלה ועל פתק אדום מגיש לו הודעה שעליה היה כתוב משפט אחד: "נוהל חניבעל". ואז אני זוכרת שראש הממשלה מרים את העיניים ומסתכל על אביבה שליט ומוריד את העיניים ואומר "יש לנו עוד חטיפה". ואז אני זוכרת את התנועה של אביבה, איך היא מורידה את העיניים, שמה את היד על המצח ואומרת "וואו, עוד משפחה הולכת לעבור את מה שאנחנו עוברים". זאת הייתה תחילתה של תקופת מלחמת לבנון השנייה שבסופה 121 משפחות כולל גולדווסר ורגב שאיבדו את היקרים שלהם, מאות פצועים, אבל בעיקר, בעיקר מפגש עם יפי הבלורית והתואר של המאה ה-21. משפחות מדהימות שאתה מגיע אליהן להיות מה שנקרא מחזק אבל יוצא מחוזק.

אורית: אז תספרי לי רגע על הרגע הזה שבו הולכים להודיע למשפחה על הנורא מכל. איך מתכוננים לרגע כזה. איך בעצם הכנתם את הצוותים?

דפנה: ההכנה את הצוותים היא הכנה שאני תמיד אומרת שהיא לעולם לא הכנה מספקת. גם כשאתה מחבק את מי שעומד מולך ואתה משגר אותו למשימה הקשה מכל, לעמוד מאחורי דלת ולהבין שבשלוש נקישות אתה הולך להפוך את עולמה של המשפחה על פיו. חיבוק, חיזוק, הבנה והסברה שהיא בלתי נגמרת שאתה צריך להיות הכי אסרטיבי אבל גם הכי רגיש ולשים לב מה קורה בתוך המשפחה מאותו רגע שניתנת ההודעה. כולל היכולת להיות זה שסופג את המהלומה ואת הקושי ואת המכות ואת הצרחות ואת ההאשמות. מה שהיום בחוכמת הבדיעבד אני יודעת להגיד לך שכמעט בכל משפחה כזאת היכולת שלהם בשעת משבר וצער להגיד תודה רבה לאיך דפקתם בדלת, לאיך ניהלתם פה את המשבר ואת האירוע ואת תהליך הבשורה המרה, זה פשוט מדהים מהם לשמוע את התודה ואת ההבנה לזה שהייתה רק דרך אחת לעשות את זה ולהגיד את הדברים בשם אומרים.

אורית: באמת כך, את מדברת על תגובות של משפחה. בדיעבד את חושבת שהתגובות של המשפחות הן צפויות? כל המשפחות מגיבות אותו דבר?

דפנה: יש פה מנעד מאוד גדול של תגובות. מהאמא שהייתה לה תחושה, כבר כמה ימים הסתובבה עם גוש בבטן וחיכתה לראות דרך התריס הפתוח את רגלי המודיעים שנכנסות עם מדים להודיע את ההודעה. דרך זאת שהייתה בהיפראי באותו יום כי הייתה בטוחה שהיא פוגשת את הבן שלה ומאכילה אותו את המטעמים שהוא הכי אוהב בעולם ולא הייתה לה שום תחושה, היא ישנה נהדר בלילה. המנעד של התגובות הוא מאוד, מאוד גדול. תמיד בחוכמת הבדיעבד יש כל מיני סימנים כאלה שמתייחסים אליהם כאל סימנים מבשרים, אבל פגשתי אינספור משפחות שדיברו על זה שלא היה שום דבר ברקע שהעיד על המתרחש לבוא.

אורית: אני מתכוונת לתגובות כמו בעצם, אני שואלת מהניסיון שלי שלפעמים אנחנו פוגשים משפחה שהנפטר בן אדם מבוגר ונפטר מוות טבעי וצפוי, מבוגר מאוד ואת פוגשת משפחה מפורקת ועם תגובות מאוד, מאוד קיצוניות ומצד שני, את

יכולה לראות משפחה שקרה לה אסון מאוד גדול ודווקא בנקודת המפגש הזאת של הטראומה, המשפחה מאוד, מאוד מוחזקת. האם גם אתם יכולתם לראות מנעד כזה של תגובות?

דפנה: לגמרי כן, לגמרי כן ואני חושבת שאחת המיומנויות הכי משמעותיות של המודיעים זה לנסות לזהות מי מחזיק את כל ההחזקות הרגשיות במשפחה. עם מי אפשר לדבר? למי אפשר להניח להתפרק? את מי אפשר לרתום כדי לבשר אם צריך למשל לבשר לילדים קטנים?

אז אני חושבת שבאמת יש פה אינספור של תגובות מהתפרצות וצעקות ושבירת חפצים דרך החזקה כזאת שצריך להגיד זה בסדר לבכות, אפשר לצרוח ולשבת לבכות ביחד עם המשפחות.

אורית: תני לי איזה פרופיל של האנשים. מי בעצם האנשים שעוסקים בהודעה למשפחות או איך קראת לזה? הבשורה המרה. מי האנשים שנבחרים לתפקיד הזה?

דפנה: קודם כל, זה אנשים מאוד, מאוד טובים שעוסקים בלהיות זרקור באותה אפלה של המשפחה. זה לא פשוט להיות כל השבוע בכוננות עם מדים באוטו כשאתה לא יודע מתי אתה מוקפץ ולהבין שאתה זה שצריך להחזיק את המשפחה שלפני דקה הייתה משפחה מאושרת והדברים קרו כרגיל והיו שם את הקולות של ארוחת הערב והצרחות של הילדים. זה אנשים שמבינים שהשילוב הזה של הודעה של בשורה מרה הוא ארוג כחוט השני בחיים שלהם וזה הרבה פעמים רופאים ועורכי דין ומהנדסים ואנשים שנותנים שירות בכל מיני מובנים, אבל הם פשוט רוצים להיות שם ברגע הזה שיכול לעשות את הרגע הקשה ביותר של המשפחה למשהו שאפשר להכיל אותו.

עכשיו זה "להכיל" אותו במירכאות כפולות כיוון שהרבה פעמים המשפחות מאוד חוזרות לרגע הזה ואומרות "וואו זה מופיע לנו בכל החלומות, זה מופיע לנו בכל הרגעים שאנחנו נזכרים כי זה היה רגע שאי אפשר לשכוח אותו", אבל לעשות מהרגע הזה רגע שהוא רגע אנושי. כולל לחבק, כולל להגיש כוס תה, כולל להגיד "הילד יכול לחכות גם אם זה באמצע הלילה, בואו ניתן לו את השינה, הוא יהיה זקוק לשינה, נעיר אותו רק בבוקר כמו שאתם יודעים להעיר אותו עם חום, חיבוק ונשיקה, הוא ייכנס למציאות הזאת אניוו, בואו נעשה את זה בצורה מושכלת".

אז אני חושבת שהמודיעים הם אנשים יפים, בעיקר באינטליגנציה הרגשית שלהם וביכולת שלהם להיות שם לגמרי בשביל האחר עם אוזניים מאוד, מאוד פקוחות בהיבט של מה חשוב כרגע למשפחה. הכל הוא לטובת המשפחה.

אורית: כלומר, מדובר בעצם באנשי מילואים, באנשים מבוגרים, נכון?

דפנה: כן.

אורית: וזה צוות? יש יותר מאדם אחד?

דפנה: כן. בדרך כלל מגיעים בין שלושה לארבעה אנשים. בדרך כלל בצוות יש גם רופא או שהיום מחכה אמבולנס למטה עם יכולת להקפיץ צוות רפואי מעכשיו

לעכשיו. כן, זה צוות שמאומן גם בכשירות המבצעית שלו לתת מענה כ- TEAM. יש ביניהם חלוקה של תפקידים, לזהות מי נמצא בבית, לראות שאין חלון פתוח, שלא רצים לחדר כדי חס וחלילה למצוא איזשהו כלי שיכול להזיק לבני המשפחה, להתמודד באמת עם הבשורה הזאת באופן המיטבי.

עכשיו הרעיון הוא באמת שהם מקבלים משהו שהוא כתוב והם אומרים, נצמדים לדף כאילו הם שואבים ממנו את הכוח והם אומרים את הבשורה כפי שחמ"ל הנפגעים מורה להם להגיד את הדברים כי לא תמיד הנסיבות ברורות וכל הנושא של הבהרות והפיכת סימני שאלה לסימני קריאה נעשה במעלה הדרך. אז זה בעצם התפקיד שלהם תוך כדי והם נמצאים שם מהרגע שהם מבשרים את הבשורה ועד לתום השבעה.

אורית: כלומר, הם ממשיכים ללוות את המשפחה לאורך,

דפנה: שבעת הימים ואז יש העברת מקל לקצינת הנפגעים עם השיוך החילי של אותו הבן או הבעל שנפלו במערכה.

אורית: זה ממש נשמע לי שבאדוות הפגיעה גם מודיעי הנפגעים בעצם פוגשים גל כזה. מה עשיתם כדי לחזק את היכולת שלהם להתמודד ולטפל בפגיעה הנפשית שלהם?

דפנה: אנשי המילואים שלנו כמו גם אנשי הסדיר דרך אגב, זה שני מערכים שהם בחיים היברידיים, חיים זה לצד זה, מקבלים כל הזמן תמיכה. יש לנו היום צוותים שנקראים "צוותי חוסן", שהם משתלבים כחלק אינהרנטי בתוך התחקור של אחרי בישור הבשורה, של איך הצוות מרגיש עם מה שהיה, אם היו שם דברים חריגים בבית, מה יקרה איתנו מחר בבוקר כשהוא חוזר למקום העבודה שלו? הוא לא נמצא בתוך המשפחה, עם מה הוא מתמודד? איך הוא ישן בלילה?

הרעיון זה לתת את התמיכה וגם מי שלא יודע לקחת אותה באותו רגע כי הרבה פעמים יש את החוסן הפנימי או לפחות דקלרטיבית הם אומרים שהם לא זקוקים לעזרה, זה לדעת שיש שם את הכתובת שיכולה לתת מענה בכל רגע נתון. אנחנו גם מכירים בזה שהרבה פעמים יש אפיזודה אחרי שנה, אחרי חודשיים שפתאום מזכירה משהו וגורמת לדברים לצאת החוצה. צוותי החוסן נמצאים שם בעבורם. זה גם משהו שנעשה תוך כדי הכשרות. יש מעבר על החלקים המנטליים, איך אני מתמודד עם הדברים גם בשגרה וגם בשגרת החירום.

אורית: ואת עצמך היום כשאת עוסקת בתחום אחר לגמרי, את יכולה להגיד שיש דברים שאת נושאת איתך לתוך התפקיד החדש?

דפנה: זה נורא קשה להגיד שאני התנתקתי. אני בת 58, עדיין עושה ימי מילואים במחלקה שמאוד קרובה לליבי שזו מחלקת נפגעים. מחזיקה בתפקיד של מנהלת מרכז קשר למשפחות בחירום. הדברים כל הזמן נמצאים בתוכי ואיתי ואני חושבת שהכלים שקיבלתי תוך כדי התפקיד הזה וגם אחריו זה כלים שמשאירים אותי מאוד אונליין כל הזמן עם הקשב לאנשים האלה שעברו אובדן ושכול. עם הקשבה אדירה, עם יכולת להכיל.

אני הרבה פעמים מרגישה שאני מלהטטת בין ארבעה כובעים עם הדיאלוג הזה שיש לי, עם שכול ועם אנשים שעברו אובדן ושכול. ארבעת הכובעים הם כובעים שפעם אחת עוסקים בלהיות לוחמת, לעזור להם לחזור לתפקוד ולעזור להם להיות מי שהם היו. הכובע הנוסף זה כובע של חולמת, לעזור להם לחלום את החלומות במציאות החדשה ולהגשים את כל המהווים שלהם לגבי מפעלי ההנצחה לגבי היקרים שלהם וכו', גם כשאני לא בתוך תפקיד. וכובע נוסף של מוחלת על האגו, על זה שלפעמים טרקו לי את הדלת, על זה שלפעמים הוציאו כעסים עליי והכובע הנוסף הוא כובע של חומלת. להיות במקום של חמלה גם כשלא טוב לי. את כל ארבעת הכובעים האלה של לוחמת, חומלת, חולמת ומוחלת לקחתי איתי לתפקידים הבאים שלי ואני כל הזמן מרגישה שאני נעה איתם בכל מקום שאני באה ואני גם מעבירה למי שאני מלמדת אותו ולמי שאני עובדת ביחד איתו שיש לנו חלקים בחיים שאנחנו יכולים להיות יותר מוחלים ויש חלקים שיכולים להיות יותר חולמים ויש חלקים שאנחנו יותר לוחמים או נלחמים ושצריכים לדעת לבחור את המלחמות שלנו. אז מרגישה שמאז הלהטוטנות הזאת בין הכובעים, אני כל הזמן מלווה בכובעים האלה שאיתם אני לוקחת לכל תפקיד ולכל מקום.

אורית: מדהים, מדהים שבעצם בסופו של דבר את מצליחה מה שנקרא לעשות מהלימון לימונדה. היית בעצם רמ"ח נפגעים לפני הרבה שנים ואני מבינה שאת עדיין מלווה את התחום הזה. בפרספקטיבה של זמן, את רואה שינוי? שינוי ביכולת של המשפחות להכיל? ביחס שלהם? את רואה איזשהו שינוי לאורך השנים?

דפנה: להכיל את השכול?

אורית: כן.

דפנה: להכיל את האובדן?

אורית: כן.

דפנה: תראי, אני חושבת שזה מאוד, מאוד קשה. תמיד זה תלוי נסיבות. יותר קל, אני אומרת את זה עוד פעם עם ליווי של גרשיים, "להכיל" אובדן שהוא קרה בקונטקסט שהוא מבצעי. יותר קשה להכיל אובדן שהוא תאונת דרכים או אש כוחותינו, משהו בסגנון. אני חושבת שהקושי הוא קושי קיים. אני חושבת שהפתיחות לכלים שאפשר ללקט במעלה הדרך ולהיעזר בהם באותם כלים היא פתיחות יותר גדולה, אבל הקושי הוא נשאר אותו קושי.

אורית: מה שהתכוונתי זה שכאשר את מדברת על זה שיותר קל להתמודד עם אובדן על רקע פעילות מבצעית, האם התחושה של האמון של הציבור במשימה, בנכונות של המשימה היא אותו דבר כמו שהייתה לפני 10 או 15 שנים?

דפנה: אני חושבת שכן. אני חושבת ואני רואה את זה בטקסים ואני רואה את זה בסרטונים שעושים על אותם לוחמים שנפלו וגם על אלה שלא, גם אלה שנפטרו בנסיבות אחרות. בסוף, בסוף זה הנוער שלנו שאני לא יודעת איך מישהו בכלל מעז לומר שדור הולך ונעלם, הוא רק הולך ומשתבח. וזה אותם תמיד אלה שהיו נכונים להחליף את החברים שלהם במשמרת והתנדבו לעוד

משימה ולעוד משימה, גם אם הוא נפטר בדרך שהיא לא דרך הרואית. ואני חושבת שהציבור הבין אז וזו תחושה שתלווה אותנו לעולם שבלעדיהם לא היה לנו את מה שיש לנו היום.

אני חושבת שההוקרה שהיא הוקרה מאוד חד משמעית כי אנחנו היום מכירים את הנתונים. לא כל שנתון מתגייס, 80% בקרב גברים, 60% בקרב נשים. כל מי שנמצא ועושה ותורם או בשירות לאומי או בשירות מבצעי, אני חושבת שהחברה מסירה את הכובע ויודעת להגיד את התודה הענקית שלה כמו שאמרתי, ליפי הבלורית והתואר של המאה ה-21 והם קיימים בכל תצורה ודרך.

אורית: תיארתי כאן קצת משהו מהמושג שנקרא ההיררכיה של השכול. אז באמת אובדן על רקע של מבצע או בכלל אובדן צבאי הוא נמצא גבוה מאוד בהיררכיה. אני רוצה לשאול אותך, האם היום כשאת מחוץ לצבא, את חושבת שיש דברים שאפשר או צריך לקחת מהמערך הפשוט מדהים הזה של הצבא אל העולם האזרחי?

דפנה: אני חושבת שהנושא של ההיררכיה הוא מאוד בעיני המתבונן. אני חושבת שהצבא שם כנר לרגליו את העניין של שכול הוא שכול הוא שכול, מוות הוא מוות הוא מוות ולא משנה מה הנסיבות. אני יודעת שבעיני המתבונן ולפעמים גם בעיני המשפחה זה עושה את הדברים קצת יותר קלים אם באמת יש איזושהי ארומה שהיא ארומה הרואית. אבל זה מערך שיודע לעבוד כמו מכונה משומנת ששם את טובת המשפחות לנגד עיניו, שמקפיד מאוד על תרבות התחקיר והתחקור, שמקשיב בקשב רב לבקשות המשפחה, שעושה את המקסימום כדי שהטקס והליווי של המשפחה יהיו מכובדים וכבדו את כבוד המת.

אני חושבת שלהרבה מאוד מערכים יש מה ללמוד מהצבא. אני יודעת שלומדים מהצבא גם בעולם ואני יודעת שגם היום במשטרה ובשב"ס לומדים, מטמיעים וכבר עושים וגם בשאר המערכות הביטחוניות לא פחות טוב. אבל אני חושבת שהצבא כצבא הוא סוג של סמל ימיני בכל מה שקורה בנושא של אובדן ושכול. אנחנו מכירים גם אפילו מהסרטים את ארה"ב איך מקפלים את הדגל, נותנים למשפחה ובזה נגמר הקשר. פה יש ליווי שהוא ליווי עם כל הלב והנשמה ועם ההבנה שזאת חובתנו בדיוק כמו שהחיליים נשלחו ע"י גורם משלח שזו המדינה והצבא, חובתנו שזו גם זכותנו ללוות אותם עד עולם.

אורית: הרי אני באתי מעולם הקבורה, איזה טיפ היית נותנת למי שעוסק בקבורה שהיה יכול להקל גם על שכול אזרחי? טיפ או טיפים באקט של הקבורה עצמה? תראי, בעצם יש פה מפגש עם המשפחות של סידור הלוויה ויש גם את הטקס. יש פה לפחות שני מפגשים עם המשפחות או עם חלק מהמשפחות.

דפנה: אני חושבת שהטיפ העיקרי מכיוון שהמעמד הזה, יש לו גם אלמנט של קלוז'ר וגם אלמנט של פרידה, זה מאוד להיות קשובים למה המשפחה רוצה, למי יעמוד איפה יעמוד. מי ייקח את האתים, מי יחפור, מי ייגש להיפרד, להיות מאוד קשובים למה המשפחה רוצה. ואנחנו יודעים היום, אני רואה את זה גם

בהלוויות אזרחיות, ראיתי את זה גם בצבאיות, משפחות מאוד רוצות לעשות משהו שהנפטר אהב. אם זה מוזיקה, אם זה שיר, אם זה הפרחת יונים, אם זה לכבד ולא להרים גבה משתאה או לא מבינה. מה שבעיניי נראה מכובד, אולי בעיני הקברן או מי שילווה את המשפחה לא יראה מכובד. פשוט לתת להם אפשרות להשפיע על איך יראה התהליך הזה כי יש לזה משמעות מאוד גדולה בתהליך הפרידה, אם השפעתו וזה היה כמו שאני רציתי. כולל וריאציות כאלה ואחרות מנשים שאומרות קדיש וכו'.

אורית: אני שמחה להגיד שבסך הכל יש היום די פתיחות כן? גם נשים שאומרות קדיש וגם לאפשר כל מיני אופנים של פרידה. אבל מה שאת מתארת כמו בעצם הרגישות של להבין שגם הפרטים הקטנים כמו מי עומד איפה, מי אומר, איך מכסים או מה עושים. הדקויות האלה בעצם מאוד חשובות למשפחה.

דפנה: לפעמים זה לא דקויות. אני חייבת לומר, לפני שנתיים בעל של חברה טובה שלי רכב על אופניים ונפל למותו. משום שהוא לא היה עם תעודה מזהה וכו' הוא הגיע לאבו כביר. אני לא צריכה לספר לך מה זה כרעם ביום בהיר ההודעה הזאת שפתאום... עכשיו רק בגלל שהיא דיברה איתי ואמרת לי לה "תקשיבי, תנסי להגיע לאבו כביר לראות אותו ולהיפרד ממנו". זה היה לה כל כך משמעותי הפרידה הזאת, כל פעם היא אומרת לי "אני לא אשכח לך את זה בחיים, כמה העצה הזאת עזרה לי בעצם להבין שמה שהיה הוא לא מה שיהיה".

עכשיו זה לא דומה לעשות את זה כבר אחרי שהגופה עוברת את התהליך בבית העלמין בחדר זיהוי, זה לא דומה, זה לא אותו דבר. אני אומרת אפילו ברמה הזאת שאולי טיפונת לעגל פינות, את החוקים כדי לאפשר במיוחד כשמשהו נעשה באופן כל כך פתאומי. וגם אם זאת גופה שאי אפשר להיפרד ממנה, אז לחשוף רגל, לחשוף יד, לתת ללטף רגל, לתת ללטף יד, זה מאוד משמעותי לאיך אנחנו אחרי זה הולכים להתמודד עם הדברים במציאות החדשה הזאת.

אורית: נשמע מעניין. אני מקווה שאנשים שעוסקים בתחום הזה יקשיבו ויפנימו וזו הייתה פשוט שיחה מרתקת, ממש מרתקת. דפנה תודה רבה, רבה.

דפנה: תודה ושיהיה לנו רק שמחות ורק דברים טובים.

אורית: אמן.

דפנה: אמן.